

P. J. RHODES
Antik Yunan'ın Kısa Tarihi

PETER JOHN RHODES 1940 doğumlu Britanyalı akademisyen, antik dönem tarihi uzmandır. Antik dönem siyasal hayatı ve kurumları üzerine ciddi eserler üreten Rhodes, 2005 senesinde Durham Üniversitesi'nden emekli olmuştur. Bilinen eserleri arasında şunlar sayılabilir: *The Athenian Boule* (Oxford: Oxford University Press, 1972), *A Commentary on the Aristotelian Athenaion Politeia* (Oxford: Oxford University Press, 1981), *Alcibiades* (Pen and Sword Books, 2011), *Greek Historical Inscriptions, 359-323 B.C.* (London Association of Classical Teachers, 1972), *Greek Historical Inscriptions, 404-323 B.C.* ([R. Osborne ile birlikte] 2003, *Ancient Democracy and Modern Ideology* (Londra: Duckworth, 2003) ve *The Greek City States: A Source Book* (1986).

A Short History of the Ancient Greece

© 2014 P. J. Rhodes

Bu kitabın yayın hakları Akcalı Telif Hakları Ajansı aracılığıyla
I.B. Touris & Co. Ltd, London'dan alınmıştır.

İletişim Yayınları 2731 • Tarih Dizisi 138

ISBN-13: 978-975-05-2640-4

© 2019 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2019, İstanbul

EDITÖR Aybars Yanık

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Salih Kızıl

DİZİN Berkay Üzüm

BASKI Ayhan Matbaası • SERTİFİKA NO. 22749

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit • SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları • SERTİFİKA NO. 40387

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

P. J. RHODES

Antik Yunan'ın Kısa Tarihi

A Short History of the Ancient Greece

ÇEVİREN *Cumhur Atay*

İçindekiler

ÖNSÖZ.....	13
ÖNEMLİ TARİHLER.....	15
1 Giriş.....	21
Arkaik Dönem (MÖ. <i>yakl.</i> 800-500).....	27
2 ARKAİK YUNAN DÜNYASI.....	29
3 SPARTA VE ATİNA.....	53
4 YUNANLAR VE YAKIN DOĞU KRALLIKLARI.....	73
Klasik Dönem (MÖ. <i>yakl.</i> 500-323).....	87
5 PENTECONTAETIA (478-431).....	89
6 PELOPONEZ SAVAŞI ([435-]431-404).....	111
7 YUNAN DÜNYASINDA YAŞAM.....	133
8 PELOPONEZ SAVAŞI SONRASI (404-<i>yakl.</i> 360).....	149
9 MAKEDON YÜKSELİŞİ (<i>yakl.</i> 360-323).....	169

Helenistik Dönem (MÖ. 323-146)	193
10 İSKENDER'İN VÂRİSLERİ (323-272)	195
11 HELENİSTİK DÜNYADA YAŞAM	215
12 ROMALILARIN FETHİNİN ÖNCESİ (272-146)	225
13 SONSÖZ	245
<i>EK OKUMA KILAVUZU</i>	249
<i>TERİMLER SÖZLÜĞÜ</i>	251
<i>DİZİN</i>	255

Yunanistan ve Ege.

Doğu Yunan dünyası.

Batı Yunan dünyası.

ÖNSÖZ

I. B. Tauris'in, Antik Yunan'ın iyi bir yeri hak ettiği Kısa Tarih dizisine katkı olan bu kitap Yunanistan ve Yunanların MÖ. yaklaşık 800'den MÖ. 146'ya kadarki tarihinin, bu tarihlerin öncesine ve sonrasına çok kısaca bakan bir giriş ve sonsözle birlikte özetini veriyor. Bu süreyi kısa bir kitaba sığdırmak için kaçınılmaz olarak seçici olmak ve basitleştirmek zorunda kaldım; konu hakkında pek bilgisi olmayan okurlar için ilginç ve anlaşılır bir anlatım oluşturmaya ve hikâyenin özünü vermeye yetecek ama ana özelliklerini de belirsizleştirmeyecek ayrıntılar sunmaya çalıştım.

Beni bu kitabı yazmaya ikna eden için Bay A. Wright'a; "genel okuyucu" gözünden bakarak müsveddeyi okuduğu ve iyileştirilmesinde bana yardım ettiği için Dr. S. English'e; kitabın oluşturulmasına dahil olan herkese, özellikle telif hakkı olan illüstrasyonları tedarik eden ve kullanılmasına izin verenlerle onlar hakkında bana yardımcı olan Prof. A. J. N. W. Prag, Prof. N. B. Rankov ve Dr. P. C. N. Stewart'a teşekkür ediyorum.

Antik Yunan tarihi başlı başına ilginç olup Avrupalılar için önemlidir, çünkü bu tarih geçmişimizi oluşturan mühim bir unsurdur. Büyük İskender'in MÖ. 4. yüzyıldaki fetihleri sayesinde Yunan dili ve kültürü Doğu Akdeniz'de ve antik çağ öğrencilerinin hâlâ Yakın Doğu dediği yerlerde hâkim sınıfın dili haline gelmişti. 2. ve 1. yüzyıllarda o Yunan dünyasının Romalılar tarafından özümsemesi sayesinde Yunan dili ve kültürü Akdeniz'i çevreleyen tüm topraklara hükmetmeye gelen kişilerce kendilerinininkine eklendi. Yahudi topraklarının önce Yunan sonra da Roma olan bölgeye dahil edilmesi sayesinde Yahudiler o topraklardan çıkarıldı ve Hıristiyanlık kurulduğunda doğudan, Asya'dan çok batıya, Akdeniz'e doğru yayıldı. Roma İmparatorluğu'nun Batı bölümü kuzeyden gelen ve bugünkü Avrupalılara miras kalan karışıma katkıda bulunan halklar tarafından yıkıldığı ve bir zamanlar Avrupa'nın güneybatısı Müslüman Arapların egemenliğine, daha sonra güneydoğusu da Müslüman Türklerin egemenliğine girdiği halde bugün aşına olduğumuz şeylerin çoğu bize Yunanların, Romalıların, Yahudilerin ve Hıristiyanların bu antik dünyasından gelmiştir.

Günümüz yaşamının birçok yönünde özellikle Yunan etkisi bulunabilir: politik uygulama ve politik düşünce; felsefe; Yunan

tarzlarını yeniden işleyen, bazen de Yunan hikâyelerini yeniden kullanan edebiyat; görsel sanatlar, özellikle de heykel; “klasik” stillerin bazı dönemlerde moda olduğu mimari. Kullandığımız kelimelerin birçoğu Yunanca kökenlidir ve Yunanlardan miras aldığımız düşünme biçimlerini yansıtır: örneğin tarih; demokrasi, oligarşi, monarşi; felsefe ve alt bölümleri, politika, etik, mantık, metafizik; matematik, aritmetik, geometri; fizik, biyoloji, arkeoloji, antropoloji; epik, lirik, tragedya, komedy, retorik.

Akdeniz İtalya yarımadasıyla yarıya; doğu yarısı ise güney ucu Yunanistan anakarası olan Balkan yarımadasıyla çeyreklere bölünmüştür. Yunanistan anakarasında dar bir kıstak batıdaki Korint Körfezi’ni doğudaki Saron Körfezi’nden güneyde Peloponez, kuzeyde orta ve kuzey Yunanistan olacak şekilde ayırır. Bu kitabın üzerinde yoğunlaştığı dönemde Yunan anavatanı Yunanistan anakarası, onun doğusundaki birçok adasıyla Ege Denizi ve Küçük Asya’nın (şimdiki Türkiye) Ege’nin doğu kıyısını oluşturan kıyı şeridinden ibaretti. Ancak İkinci Bölüm’de göreceğimiz gibi MÖ. 8. yüzyıldan itibaren Yunanlar Akdeniz sahillerinin (kuzey Afrika kıyısının batı yarısı hariç) ve Karadeniz sahillerinin her tarafında yerleşimler kurarak dışarı doğru yayıldı; daha sonra da Büyük İskender’in fetihleri Yunanları Yakın ve Ortadoğu’ya götürdü.

Bu kitaptaki esas odaklanma Yunan anavatanının tarihi üzerine olacaktır, ancak diğer yerlerdeki Yunan yerleşimlerine ve bunların aralarına yerleştiği Yunan olmayanlarla etkileşimlerine de bakacağız. Bu Giriş’te MÖ. ikinci binyılın bronz çağı medeniyeti hakkında bir şeyler söyleyeceğim; ama kitabın aslı Yunanların o medeniyetlerin çöküşünü izleyen karanlık çağda ortaya çıkışıyla, 8. yüzyılda hız kazanan bir ortaya çıkışla başlayacak ve sonra kitap 2. ve 1. yüzyıllarda Yunanların Roma dünyasına dahil edilmesiyle devam edecek. Ondan sonra yüzyıllarca Yunan yaşamının birçok yönü önemli bir değişiklik olmadan devam etmiş olup, Sonsöz’de o döneme kısaca bakacağız; fakat Roma’nın karşı çıkılmaz üstünlüğü Yunanların manevra özgürlüğünün o zaman daha önceki yüzyıllardakinden çok daha az olduğu anlamına geliyordu.

Yunan anavatanının ilk ileri uygarlıkları üçüncü, özellikle de ikinci bin yılda gelişmişti: Yunan anakarasındaki Miken (Peloponez'in kuzeydoğusundaki Miken belli başlı merkezlerinden biriydi), Ege'deki Kiklad (Kikladlar güney Ege'nin Delos'u çevreleyen adalarıdır) ve Girit'teki Minos (adını klasik Yunanların geçmişleriyle ilgili efsanelerindeki bir Girit kralı olan Minos'tan almıştır). Bunlar çevre bölgelerdeki tarımın kontrol edildiği ve ayrıca dinî merkez işlevi gören gösterişli "saraylara" dayanıyordu. Kayıt tutulması için yazı kullanılıyordu ve Girit yazıları henüz çözülememişken, Mikenlerin Doğrusal B yazısı Miken dilinin Yunancanın eski bir biçimi olduğunun gösterildiği 1950'lerde deşifre edilmiştir. İkinci bin yılın ilk yarısında Minoslular Yunanistan anakarasında ve Kikladlarda etkiliydi; ikinci binyılın ikinci yarısında Mikenler Girit'i kontrol etmiş ve Kikladlar yoluyla Küçük Asya'ya, Miletus bölgesine ulaşmıştı.

Bu uygarlıklarla ilgili güvenilir bilgiler arkeolojiye dayanır; fakat klasik Yunanların geçmişleriyle ilgili efsaneleri bu dönem tahayyül ettikleri tarih –örneğin Truva'ya karşı bir Yunan savaşı– sağlar. Truva Küçük Asya'nın kuzeybatı köşesinde teşhis edilmiş olup, sitedeki birçok yerleşimden birinin (VIIa) Yunan kronografların savaşın tarihini kayıt ettiği zamanlarda (MÖ. yaklaşık 1180) insanlar tarafından yıkıldığı bellidir; fakat hikâyelerin arkasında, eğer varsa, ne kadar gerçek hatıranın yattığı şüpheli olup, Homeros'a atfedilen *Ilyada* ve *Odysseia*'daki arka plan malzemesinin çoğu o döneme değil, 8. yüzyılda şiirlerin yazılmasının hemen öncesine ait görünüyor.

13. yüzyıldan itibaren hem Yunan dünyasında hem de Yakın Doğu'da çalkantılar vardı; bu medeniyetler yıkıldı ve bunu nüfus azalmasını ve göçleri ifade eden "karanlık çağ" takip etti. Artık hem bunun hakkında öncekinden biraz daha fazla şey bildiğimiz ve çöküş her yerde önceden inanıldığı kadar şiddetli olmadığı için şimdi eskisinden daha az karanlıktır: Özellikle Halkis ve Eretria arasındaki Euboea'daki [Eğriboz Adası] Lefkandi'de erken bronz çağından MÖ. 700'lere kadar iskân edilmiş, karanlık çağda gelişmiş ve çeşitli yönlerle bağlantıları olan

önemli bir site keşfedilmiştir. Fakat bu dönem hakkında daha az şey bildiğimiz doğru olup, bildiklerimiz önceki ve sonraki dönemlerden daha az bir nüfusu ve daha ilkel yaşam koşullarını gösterir. Şimdi bazı arkeologlar buna erken demir çağı demeyi tercih ediyor. Demir ergitme tekniklerinin geliştirildiği ve çeşitli amaçlarla kullanılan metal olarak demirin büyük ölçüde bronzun (bakır ve kalayın bir alaşımı) yerini aldığı dönemin bu olduğu kesinlikle doğrudur. Ancak klasik dönemde Yunanların karanlık dönemden haberi yoktu ve ilkel başlangıçtan kendi zamanlarının zirvesine doğru sürekli bir ilerleme tahayyül ediyorlardı.¹

Çöküntünün dibine MÖ. 1000'de ulaşıldı ve ondan sonra bir iyileşme ve geniş Akdeniz dünyasıyla yeni bir temas başladı. Kuzey ve batıdaki halklar daha az gelişmişken, Yunan anavatanının güney ve doğusunda olan Mısır ve yakın doğudaki halklar Yunanlardan daha ileriye ve Yunanlar onlardan çeşitli şekillerde etkilendi; Klasik Yunanlar bazen kendilerini aşırı yumuşaklıkla aşırı katılık arasında ideal bir konum işgal ediyor olarak görüyordu.² Yunanistan anakarası ve adaları dağlık olup anakaranın kuzeyi dışında geniş düzlükleri ve verimli alanları yoktur, Küçük Asya'nın batısında dağlar başlamadan önce yalnızca dar kıyı ovaları vardır. Topluluklar esas olarak özellikle tahıl, üzüm ve zeytinden oluşan "Akdeniz üçlüsünü" yetiştiren çiftçi topluluklarıydı. İlk topluluklar büyük ölçüde kendine yeterliydi ama büyümedeki artış ve diğer Yunan topluluklarıyla temasın artması, ayrıca Akdeniz dünyasının diğer kısımlarıyla temas ve oralara yerleşme gitgide toplulukların iyi ve çok üretebilecekleri mallara odaklanmasını ve fazlasını ihraç etmesini, başka yerlerden de yurtlarında hiç sahip olmadıkları ya da yetersiz miktar ve nitelikte sahip oldukları malları ithal etmesini mümkün kıldı.

Bronz çağı Yunan dünyası bürokrasilere ve unvan hiyerarşilerine sahip oldukça büyük krallıklar dünyası olmuş gibidir, ama karanlık çağ halkı müstakil, küçük ve basit topluluklar-

1 Örneğin. Tuk. I. 1-21.

2 Örneğin. Arist. Pol. VII. 1327 B 20-33.

da yaşadı ve müstakil küçük topluluklar birinci bin yılda norm olarak kaldı. Tipik ama genelleştirilemeyecek olan topluluk, tüm Yunan dünyasında (anavatanı dışarıda bırakacak olursak) 4. yüzyıla kadar her zaman bin kadar olan şehir devleti, yani polis idi: Bunlardan yalnızca on üçü 1.000 km²den fazla toprağa sahipken, yüzde 60 kadarı 100 km² ya da daha azına ve buna uygun olarak az bir nüfusa sahipti; o yüzden geleneksel “şehir” terimi yanlış bir izlenim verebilir. Özellikle kuzeyde ve batıda bazen münferit yerleşimlerin şehirlerden daha az önemli ve daha az bağımsız olduğu bölgesel unsurlar buluyoruz fakat bu kitapta türlü çeşit devletten bahsederken zaman zaman kolaylık olsun diye “şehir” terimini tercih edeceğim.

Büyük ve güçlü şehirler daha küçük ve zayıf komşuları zapt etmeye çalışıp zaman zaman bunu başarırken, küçük ve zayıf şehirler bile müstakil varlıklarına güçlü bir şekilde bağlıydı ve zapt edilmeye karşı direniyordu, öyle ki en yayılcı şehirler diğerlerini doğrudan bünyesine katmadan kendisine bağlı kılmanın yolunu bulmak zorundaydı. İlk başta şehirlerin, sonradan Yunanların inandığı gibi kralları varsa da, bunlar yakın doğudakiler gibi mutlak hükümdar değil, önder adamlardı ve güvenilir kanıtlara sahip olduğumuz zamanlarda bu kralların yerini, Sparta hariç, sırayla kısa dönem (çoğunlukla yıllık) görev alan önderlerin ortak yönetimi almıştı. Her şehrin kendi yasaları ve kendi görev modelleri vardı, ama ayrıntıdaki farklılıkların altında yasaların karşılaştığı problemlerdeki, bunlara sunduğu çözümlerdeki ve temel yönetim yapısındaki genel bir benzerlik yatıyordu. Aynı şekilde (hepsinin, güneş yılından fazla sapmamak için bazı yıllar on üçüncüsünün eklendiği on iki aya dayanan yılı olsa da) kendi düzensizlikleri olan takvimleri vardı; Yunan dünyasının farklı yerleri aynı adlı birimlere farklı değerler veren değişik ağırlık ve ölçülere sahipti. (Birçok şehir kendi yılına yaz ortasında başlıyordu: bu kitapta 594/593, 594'te başlayan ve 593'te biten bir resmî yılı; alt tireyle 594/593 ya da 594/593 o yılın ilk ya da ikinci yarısını belirtir.)

Bunun ötesinde Yunanlar, İkinci Bölüm'de tartışılan ticaret ve kolonileşme yoluyla giderek Yunan olmayanlarla, yani dil-

leri Yunanlara *bar-bar* gibi gelen “barbarlar” ile ilişkiye geçtiklerinden onları Yunan olarak birleştiren şeyin gitgide bilincine varacaklardı. “Bir kandan” idiler (ya da öyle olduklarına inanıyorlardı), aynı dili (lehçelerini) konuşuyorlardı ve (Olimpiya ve Delfi gibi birçok yerden Yunanları cezbeden tapınaklar olsa bile farklı yerel kült adları ve ritüelleriyle) aynı tanrılara aynı şekilde tapıyorlardı.³

Karanlık çağların sonunda Yunanların yazı biçimi yoktu. Bronz çağı krallıklarının heceler için karakter kullanan ve ancak uzman yazıcılar tarafından öğrenilebilen yazıları krallıklarla birlikte ölmüştü ve sessizlerle seslileri belirtmek için yaklaşık iki düzine karakter kullanan ve herkes tarafından öğrenilebilen alfabe 8. yüzyılın ilk yarısında Fenike yazısından türetilti. Sikkeleri, yani nitelik ve değerini garanti eden damga taşıyan kıymetli metal parçaları da yoktu. Sikkelerin gelişinden önce ödeme yapmak için bir süre tartılmış kıymetli metal parçalar kullanılmıştı, ama (bir altın ve gümüş alaşımı olan elektum) sikke ilk kez 6. yüzyıl başlarında Küçük Asya’nın batısındaki Lidya’da üretildi, Yunan devletleri de o yüzyılın ortalarında (çoğunlukla gümüş) sikke çıkarmaya başladı.

---

3 Hdt. VIII. 144. ii.

Arkaik Dönem

(MÖ. *yakl.* 800-500)

ARKAİK YUNAN DÜNYASI

Bronz çağı Yunanistan'ı tarih öncesiydi: Arkeolojik kanıtlarımız mevcuttur, ama Doğrusal B tabletlerindeki kayıtlar dışında metne dayalı güvenilir kanıt yoktur. Arkaik Yunan yarı-tarihseldir. Arkeolojimiz var, fakat fiziksel kalıntıların ortaya koyduğu değişiklik ya da eğilimleri metinlerde kayıt edilen hadiselerle ilişkilendirmek çoğunlukla zordur. Buna ek olarak bazıları tarihçileri ilgilendiren temalar hakkında şiirlerimiz ve taş ya da başka bir vasıta üzerine hakkedilmiş çağa ait diğer bazı kamusal ve özel metinlerimiz var; fakat metinsel kanıtlarımızın çoğu sonra, 5. ve daha sonraki yüzyıllarda fiziksel kalıntılar, şiir, sözlü gelenek vesaire hakkında yazan ve elinden geleni yapıp, bazılarını diğerlerinden daha iyi başaran tarihçilerin ve diğerlerinin çalışmalarındadır. Bu dönem hakkındaki bilgilerimizin güvenilirliği değişken ve çoğunlukla da tartışmalıdır; ayrıca bir yerin bir zamanı, bir başka yerin bir başka zamanıyla ilgili bilgi olup, aradaki boşluklarla yarım yamalaklıdır. (Benzer şekilde benim Londra bilgim de yarım yamalak: Londra'da birkaç yeri biliyorum, fakat bildiğim bir yerden bildiğim bir başka yere metroyla gidiyorum, o yüzden de bu yerlerin arasında ne olduğunu ya da birbirleriyle nasıl ilişkili olduklarını bilmiyorum.)

Tarihler özellikle sorunludur. Yılları (biraz yanlış bir başlangıç tarihiyle) MS. şeklinde hesaplamamız MS. 6. yüzyılda başlatılmış olup, MÖ. yıllar ancak 17. yüzyılda ileri sürülmüştür. Yunan dünyasında her devlet, kralların ya da rahiplerin tahta çıkış yıllarını ya da yıla adı verilen o yılın yöneticisini kullanarak kendi yolunda gitmiş ve hiçbir Yunan kayıtları bağdaştırmaya ve sonuçları halletmeye teşebbüs etmemiştir.¹ Klasik Yunanlar sıklıkla arkaik dönemin bir kişisini ya da olayını belirli sayıda neslin öncesine yerleştirmiştir fakat farklı ortamlardaki farklı kişiler için bir nesil 25 ila 40 yıl arasında bir zamandı ve karanlık çağdan habersiz olunması boşluğu kapatmak için kişi ve olayları çok erkene alma eğilimine neden olmuştu. Atina akropolisindeki 5. yüzyılın ikinci yarısına ait binalarda olduğu gibi arkeolojik ve metne dayalı verilerin sıkıca tutması dışında arkeoloji bize kesin değil, ancak göreceli tarihler verebilir. Yaklaşık 6. yüzyılın ortasından itibaren tarihlerimiz makul ölçüde güvenilirdir; ondan öncesine gittikçe tarihlerimiz daha az güvenilirdir. Bu kitapta genel olarak kabul gören tarihleri veriyorum; zaman zaman büyük ve yaygın tarih değişimleri önerilmiş fakat bunlar genel kabul görmemiştir.

7. yüzyıl ortalarında Sparta'daki rejimi destekleyen Tirtaeus; muhtemelen 7. yüzyılın ikinci yarısında mevcut lider ailelere meydan okuyan türedilerin yükselişine hayıflanan Megaralı Teognis (fakat ona atfedilen mısralardan bazıları daha sonra başkaları tarafından yazılmıştır); 600'lü yıllarda Midilli'de kan davasına karışan Alkaios; 6. yüzyıl başlarında Atina ve kendi reformları hakkında yorum yapan Solon izleyen bölümlerde bahsedilecek olan şairler arasındadır.

Çalışmaları bize miras kalan ilk ciddi tarihçi ve ciddi diye tanımlayabileceğimiz ilk tarihçi 5. yüzyılın üçüncü çeyreğinde yazan Küçük Asya'daki Halikarnaslı [Bodrum] Herodot idi. Onun ana konusu Yunanlarla Persler arasındaki savaşlar olup, Yunanların ve komşu halkların daha önceki tarihlerindeki hadiseler hakkında konu dışı birçok sözle birlikte 499'dan 479'a

1 Tuk. II. 2. i. Burada, Peloponez Savaşı'nın başlangıcı üç şehrin sistemleri içinde tarihlendirir.

kadarki hikâyeyi anlatır; 6. yüzyıl ortasına, tanıştığı en yaşlı kişinin hatırlayabildikleriyle ondan önceki daha az güvenilir tarih arasında bir çizgi çekmiş gibi görünür. 5. yüzyılın son çeyreğinde Atinalı Tukidides Sparta ile Atina arasındaki Peloponez Savaşı'nın daha savaş sürüyorken başladığı ve öldüğünde bitmemiş olarak kalan dar bakışlı bir tarihini yazmıştı. Savaşın en gerçek nedeninin Atina'nın gücü ve Sparta'nın bundan korkusu olduğu görüşünü gerekçelendirmek için 479'dan itibaren Atina'nın gücünün büyümesini kısaca anlatmış,² Peloponez Savaşı'nın daha önceki tüm savaşlardan daha büyük olduğu görüşünü gerekçelendirmek içinse Yunanistan'daki Pers Savaşlarına kadar olan güç artışını şimdi bazı hususlarda hatalı görünse bile oldukça rasyonel bir şekilde anlatmıştı.³

5. yüzyılın sonunda insanlar tek tek kentlerin arkaik dönem ve daha öncesiyle ilgili çok miktarda efsane ve sözlü geleneği koruyan yerel tarihlerini yazmaya başladı. Bunların hiçbiri bizlere kalmamış olup daha sonraki yazarlar tarafından alınmış ya da yorumlanmış "parçalarına" sahibiz. 4. yüzyılın üçüncü çeyreğinde Aristoteles'in Atina'daki okulu 158 devletin *Anayasalar*'ını çıkarmıştı: Bunlardan geriye anayasanın tarihini veren ve yazıldığı zamanki işleyişini anlatan *Atina Anayasası* kalmış olup diğer bazılarında parçalar mevcuttur. Küçük Asya'daki Kimeli Eforos 4. yüzyılda Yunanların ve yakın doğu halklarının genel bir tarihini yazmıştı: Bunun yalnızca parçaları bulunmakla kalmayıp, Eforos'un tarihi MÖ. 1. yüzyılda genel bir tarih yazarı olan Sicilyalı Diodorus tarafından da esaslı bir şekilde kullanılmıştı. Diodoros'un tarihinin Antik Yunan'ın arkaik dönemiyle ya da 302/301'den sonraki Helenistik dönemiyle ilgili bölümleri değilse de klasik dönemiyle ilgili bölümü dahil üçte biri bize kalmıştır.

Roma döneminin diğer üç yazarı yararlandıkları evvelki malzeme nedeniyle burada bahsedilmeyi hak eder. Küçük Asyalı Strabo MÖ. 1. yüzyılda ve MS. 1. yüzyılın başında Roma dünyasının coğrafyası ve tarihi hakkında yazmış olup, diğer kay-

2 Tuk. I. 89-118. ii

3 Tuk. I. 1-21, 23. i.

nakların yanı sıra o da Eforos'un tarihinden yararlanmıştı. Böotyâ'daki Heroneyalı Plutarhos da MS. 1. yüzyılda ve 2. yüzyılın başında çok çeşitli kaynaklara dayanarak değişik konular hakkında risaleler ve meşhur Yunanların ve meşhur Romalıların *Paralel Hayatlar*'ını yazmıştı. MS. 2. yüzyılda Küçük Asyalı Pausanias ise orta ve güney Yunanistan anakarasının binaları ve anıtlarıyla bunların arkasındaki hikâyelere odaklanan bir tasvirini yapmıştı.

Yunanistan karanlık çağdan çıktıkça yerleşimler büyüyüp geliştirdi ve birbirleriyle dostça ilişkiye girmeye ya da kendilerine katmak istedikleri komşularıyla karada mücadele etmeye istekli hale geldi. Klasik dönemde de devam eden, ama çoğunlukla yerel bağımsızlıklarına düşkün olanlardan direniş gören *synoikismos*, yani birlikte yaşama sürecinde komşu küçük topluluklar daha büyük tek bir topluluk oluşturacak şekilde birleşebiliyordu. Bazen küçük bir ovaya savunulabilir bir tepe üzerindeki tek bir şehir egemen oluyordu; daha geniş ovalarda kendi aralarına mücadele eden ya da haricî bir düşmana karşı birleşen birkaç şehir olabiliyordu. Kendi akropolisi üzerine kurulu olan Atina çevre ovayı kontrol ediyordu, sonra kontrolünü istisnai bir şekilde tüm Attika bölgesine yaydı, böylece tek şehir yaklaşık 2.600 km² toprağa ve Peloponez Savaşı'nın başlangıcında belki de 60.000 kadar yetişkin erkek yurttaşına sahip oldu. Peloponez'deki Sparta, diğer şehirleri müstakil ama Sparta'ya tabi kılarak, böylece yaklaşık olarak 6.200 km² toprak kazanarak kendi Lakonya bölgesinin tümünü, sonra da Messinya bölgesini fethetti; fethedilen bölgenin dağıtılmasıyla ilgili hikâyelere bakılırsa, arkaik dönemde toplam 9.000 yetişkin erkeğe ihtiyaç duyulmuş. Tersine, Attika'nın kuzeyinde aşağı yukarı 2.950 km²'lik bir bölge olan Böotyâ'da müstakil birkaç şehir (artık kurumuş olan) Kopais Gölü'nü çevreliyordu: Zamanla küçük şehirlerden bazıları büyük şehirlere dahil edildi ya da tabi kılındı ve 6. yüzyılın sonundan itibaren bunların hepsi çoğu zaman federal bir örgütlenme içerisinde birleşti.

Karanlık çağın sonunda ortaya çıkan şehirler muhtemelen Homeros'un anlattığı şehirlere çok benziyordu: Hâlâ bir kral

varsa o liderlerin sadece en önde geleniydi; liderlik eden (karanlık çağın karışıklıklarından daha fazla iyi toprağın sahibi olarak çıkmış olan) diğer adamlarla düzenli şekilde ilişkiliydi ve onlara danışıyordu; arada sırada bilgi iletmek ya da bir savaş veya önemli başka bir girişime destek sağlamak için genel bir yurttaşlar meclisi olurdu. Mecliste daha yoksul olanların yerini bilmesi, bir fikrin oluşmasına katılması ama kendilerinin konuşmaması ya da öneride bulunmaması beklenirdi. Oyların sayılması henüz icat edilmemişti (bu en iyi ihtimalle, Sparta'da 7. yüzyıl başlarında gerçekleşen anayasa reformundan sonra olmuştur); kral liderler konseyinin hâkim görüşünü takip etmek zorunda değildi, ama buna pek sık karşı çıkamazdı. Yurttaşlar şehrin yerli, (modern dünyada hâlâ olduğu gibi) yetişkin ve (MS. 20. yüzyıla kadar olduğu gibi) erkek sakinleriydi; başka yerlerden göç etmiş (çoğunlukla kendi şehirlerinde örneğin kan davası yüzünden sıkıntıya düşmüş) özgür adamlar azdı; ayrıca bazı köleler (mesela savaşta ele geçirilmiş ama fidye ödenmemiş kimseler) de vardı. Kimi şehirlerde Atina'daki *hektemoroi* ya da Sparta'daki *helotlar* gibi bir tür kölelik şeklinde, tamamen özgür olmayıp efendiye bağımlı köylüler mevcuttu.

Bütün olarak Yunan halkının ve bir şehir içindeki nüfusun çeşitli unsurları vardı. Tüm Yunanlar arasında (hepsi bunlardan birisine ait olmasa da) üç ana unsur tanınıyordu: özellikle Peloponez'de yaşayan Dorlar; özellikle Atina ve Euboea'da yaşayan İyonlar ve özellikle Böotyia'da ve Tesalya'da yaşayan Aeoliler. Yunanların Peloponez'i orta Yunanistan'daki bir anavatandan "Dorların istila" ettiğine dair hikâyeleri vardı. Peloponez'e Dorların orada yaşayan diğer Yunanlardan daha sonra geldiği en azından doğru gibi görünüyor. Bazı Yunanlar 10. ve 9. yüzyıllarda Ege üzerinden Küçük Asya'ya geçerken bu üç unsur özfarkındalık olarak gelişmiş ve anakaradaki yerlerine karşılık gelen bölgelere, Aeoliler kuzeye, İyonlar ortaya, Dorlar da güneye yerleşmişti. Bir şehrin içinde halk *phylai*, yani "kabilelere", akraba gruplarına bölünmüştü ve üyelik kalıtsal olduğundan zamanla bu daha da yerleşti: Dor şehirlerinde üç tane vardı; İyonlar arasında, dördü Atina'da bulunan altı tanesi bi-

liniyordu. *Phratriai*, “kardeşlik(ler)” gibi daha küçük birimleri de görüyoruz. Kabileler ve kardeşlikler belki de karanlık çağın belirsizlikleri sırasında oluşan, büyük adamların kendine bağımlı adamlar elde etmesini, daha küçük adamlarınsa kendilerine koruyucu elde etmesini sağlayan gruplardı.

Kendine yeterliliği amaçlayan, yazısı ve sikkeleri olmayan tarım toplulukları gayet durağandı. Zenginlik esas olarak topraktan ve onun üzerinde büyüyen ekinlerden ve yetiştirilen hayvanlardan ibaretti: Bir aile bütün oğullarını kaybedip yok olabilir ya da yetişkinliğe kadar yaşayan fazla sayıda oğla sahip olup mülk bölündüğü için fakirleşebilirdi, fakat genelde bir neslin en zengin ailelerinin bir sonraki neslin de en zenginleri olarak kalması olasıydı. Özgür mülk sahibi olsun, bağımlı olsun çoğu ailenin bir miktar toprağı olabilirken, az sayıda erkek ayakta tamircisi vesaire olarak çalışıyordu; bunların da biraz toprağı olabilir ve çoğu aile asıl olarak topraklarının ürünüyle beslenmeyi umuyordu. Yasalar yazılmadığı ve okuyabilenler tarafından hesaba katılmadığı için uygulamada bir şehrin yasaları liderlerin söyledikleriydi ve bunlara karşı gelinmesi güçtü.

Ticaret ve kolonileşme

Daha güvenli koşullarda daha fazla çocuk doğması ve bunların daha uzun yaşaması olasıydı, o yüzden nüfus artışı, buna bağlı olarak da daha fazla yiyeceğe ihtiyaç vardı. Bazı şehirler işlemek için daha fazla toprağı önceden alabilmişti;⁴ komşu şehirlerin her ikisi de aralarındaki topraklar üzerinde hak iddia edebilirdi; fakat bazı şehirler, her zaman değilse de iyi geçmeyen yıllarda tüm nüfusunu doyuramaz hale geliyor ve yiyecek ithal etmeye, insan ihraç etmeye ya da her ikisine birden gereksinim duyuyordu. Netice, 8. yüzyıldan itibaren Yunanların ihtiyaçları olan yiyecekleri ve diğer metalleri ithal edebileceği, fazlalık hale gelen nüfuslarının yerleşebileceği ve kendi yiyeceklerini buldukları yerde üretebilecekleri koloniler (*apoikiai*, yani “ev dışındaki yerleşimler”) kurabileceği yerler bulmak için

4 Atina'nın Attika'ya yayılması muhtemelen bunun geniş ölçekli bir örneğiydi.

Ege'ye ve ötesine yelken açmasıydı. Buna ek olarak bazı insanlar siyasal nedenlerle göç,⁵ bazılarıysa macera ruhuyla seyahat ediyordu.

İthalatlarına karşılık Yunanlar zeytinyağı ve şarap ihraç edip bazı yerlere de gümüş ihraç edebilecekti; fakat arkaik dönemin başlarında teklif edebilecekleri fazla bir şeyleri yoktu ve bazı Yunanlar yurtdışına köle olarak satılmış olabiliyordu. Bazı şehirler bazı mallarda, örneğin Atina ve Paros mermerde, Miletus mobilya ve yün eşyada, Kos ve Amorgus ipekte ünlendi. Elbette üreten şehirlerde büyük ölçekli "endüstri" ya da büyük ticaret filoları olduğunu düşünmemeliyiz. Üretim hane halkı düzeyindeydi, ticaret de özellikle kendi mallarını, bazen de başka tüccarların mallarını taşıdığı bir gemisi olan bir adama bağlıydı. Herodot iki başarılı kişiden, Sisamlı Kolaeus ve Egineli Sostratus'tan bahseder⁶ ve İtalya'daki Etruria'da bulunan ve üzerlerine SO harflerinin kazındığı çömlekler Sostratus tarafından getirilmiş çömlekler olabilir.

Niteliği ve değeri garanti altına alınmış kıymetli metal parçaları olan sikkeler Lidyalılar tarafından 6. yüzyıl başından, bazı Yunan devletleri tarafından da yüzyılın ortalarından itibaren çıkarılmıştı: Egineli, Korint ve Atina bunu ilk yapanlar gibi görünüyor. İlk başta ne amaçlanmış olursa olsun hem ticari, hem de resmî amaçlar için rahat bir ödeme aracı olarak bunlar hızla benimsendi ve yüzyılın sonlarında hepsi olmasa bile birçok Yunan şehri kendi sikkelerini çıkarıyordu; bunlardan önce çok muhtemelen tartılmış değerli metaller kullanılmıştı. Sıvı ve katı mallar için genel kap farklı şekil ve boyutlardaki bazen düz, bazen süslenmiş olan çömleklerdi. Çömlekler kırılabilir ama yok edilemez; farklı yerlerde meydana getirilmiş ve bulunmuş farklı tarihteki çömlekler arkeolojik kanıtlarımızın önemli bir kısmını teşkil ediyor.

Bu deniz aşırı girişimlerin aldığı biçim Yunanların seyahat ettiği yerlerdeki mevcut halkın doğasına göre farklılık gösteriyordu. Akdeniz'in doğu ucunda, Türkiye'nin güneydoğusundaki

5 Sparta'nın fethettiği topraktan pay alması uygun görülmeyenler gibi.

6 Hdt. IV. 152.